

men privat kreds. 3) beretning til samtidig officiel myndighed eller offentligheden. 4) beretninger beregnet for eftertiden. Værdien af at opdele de sidste tre kategorier i hver sin gruppe, fremgår ikke klart, heller ikke i Artéus' behandling af stoffet; og hans kriterium for troværdigheden af gruppe 3 og 4: at myndigheder og offentligheden jo altid vil kunne udøve kontrol, og at disse to grupper derfor må vurderes højt, er mildt sagt naiv.

Desuden kommer han, noget selvmodsigende, ind på, at han ved mange kamphandlinger kun har een kilde at bygge på og derved kommer ud i Langholms dilemma »sikre slutninger ud fra én beretning«. Man må formode, at han kun slutter ud fra én beretning, når alle Langholms 3 betingelser er opfyldt, men som afhandlingens tekst fremstår, får man indtryk af, at der er spillerum for megen vilkårlig subjektivitet; således benyttes en alenestående passus om et russisk bagholdsangreb »mit gefallen piquen aus dem busche hervorspringen« som et gyldigt udsagn om det russiske angrebstempo (s. 58 øv.).

Afhandlingens store midterafsnit er det bedste; her gives en fyldig og nøje gennemgang af de forskellige hære, efter modellens stramme skema; læseren får her mange kontante og interessante enkeltheder, der takket være just den skematiske opstilling er let tilgængelige (næsten som i et opslagsværk) og let sammenlignelige.

I 3. afsnit som mere er en sammenfatning end en konklusion, tilbagevises Benedichs tese, idet det slås fast, at samtlige hære principielt kæmpede på linie(r); dette er det nye og værdifulde i afhandlingen. Den forskel forfatteren ville efterspore, finder han i teorien, idet han påpeger, at den svenske og russiske hær var udpræget offensiv i sin kamptaktik, sachserne og danskerne defensive, og de øvrige var »otvetydigt, men inte starkt, offensivinriktad«.

Hvad angår problemstillingens andet spørgsmål: den videre krigshistoriske rolle, spises læseren af med en intetsigende skitse på een side.

Niels M. Saxtorph

Arthur E. Imhof und Øivind Larsen: Sozialgeschichte und Medizin. Probleme der quantifizierende Quellenbearbeitung in der Sozial- und Medizingeschichte, Universitetsforlaget, Oslo, og Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1975. 322 s.

Denne bog har ifølge forfatterne tre formål. Den skal være en håndbog for studerende inden for medicinhistorie og socialhistorie, den skal virke ansporende for undersøgelser af dødsårsager i ældre tiders samfund, og den skal henlede opmærksomheden på, hvad der findes bevaret af medicinhistorisk materiale. Metodisk vil den især lægge vægt på at vise, hvorledes kvantitative data på disse områder kan bearbejdes, så de giver et samlet og overskueligt billede af udviklingen.

Disse mål søges nået ved at give en kortfattet forskningsoversigt over tidligere studier, en gennemgang af demografisk og medicinhistorisk kildemateriale, et teknisk præget kapitel om anvendelse af edb i forskningsprocessen samt en gengivelse af forfatternes egne forskningsresultater fra en regional undersøgelse af dødelighedsforholdene i Skandinavien omkring 1740, en analyse af dødelighedsstatistikken i nogle provstier i Skåne og Blekinge 1749-73 og undersøgelser på grundlag af danske og norske lægejournaler fra det 18. og 19. århundrede. I de fleste tilfælde drejer det sig om undersøgelser, som forfatterne har publiceret en eller flere gange tidligere. Som afslutning indeholder bogen en systematisk ordnet bibliografi på ca. 50 sider.

Denne disponering af bogen virker vel gennemtænkt, men udfyldningen af rammerne står dog ikke fuldt ud mål hermed. Mange steder bliver teksten yderst snakkesalig uden fremhæven af de væsentlige momenter. Den ene forfatters personlige oplevelser i Indien (s. 35) tjener f. eks. ikke noget specifikt formål i sammenhængen, og andetsteds (s. 156)

bruges meget plads på at forklare, hvordan man foretager en procentberegning. Hertil kommer hyppige gentagelser. Således nævnes det utroligt mange gange, at fremdragnin og bearbejdelse af kvantitative data er meget tidsrøvende og kræver stor omhu, og efter en gentagelse (s. 158) gøres der for en sikkerheds skyld opmærksom på, at det behøver man ikke at forklare endnu en gang. En betydelig sproglig stramning af teksten ville have gjort bogen langt mere læselig, end tilfældet er i den foreliggende form.

Disse skavanker forhindrer imidlertid ikke, at bogen flere steder indeholder vigtige synspunkter med hensyn til brugen af kvantitativt demografisk materiale – om end de ikke altid er så nye og originale, som forfatterne gerne vil gøre dem til, og det er værdifuldt, at der på et internationalt tilgængeligt sprog bliver gjort rede for, hvor omfattende den svensk-finske dødsårsagsstatistik i det 18. århundrede er.

Den ovennævnte regionale undersøgelse fra Skåne og Blekinge, der dog kun er baseret på en bearbejdelse af 125 provstitabeller, er et godt eksempel på de muligheder, der ligger i en udnyttelse af dette materiale. Den viser trods det beskedne materiale klart vigtige forhold til bestemmelse af dødelighedsniveauet i et førindustrielt europæisk samfund. Man kunne dog have ønsket sig, at de forbehold af kildekritisk art, der er fremhævet i kapitlet om kildematerialet, også var kommet klarere frem her. I undersøgelsen anvendes de samtidige provstitabeller, der deler de døde op efter køn, dødsalder, dødsårsag og døds måned. Spørgsmålet er imidlertid, hvor godt disse tabeller afspejler de faktiske demografiske begivenheder med hensyn til antallet af døde og deres aldersfordeling. Andre undersøgelser af samtidig offentlig indsamlet statistik giver grund til at antage, at der meget vel kan være systematiske skævheder i et materiale af denne art. Noget sådant bør – som forfatterne nævner andetsteds i bogen – ikke betyde, at man afstår fra at bruge materialet, men det kræver afgjort kontrolundersøgelser ved brug af kilder, der ligger nærmere ved de demografiske begivenheder, således at man kan gøre sig en eventuel skævheds natur klar og tage hensyn til denne i fortolkningen af tallene, og dette synes ikke at være sket i bogen.

Et værdifuldt aspekt ved bogen er – som ved en del nyere undersøgelser inden for fransk historisk demografi – dens tværvidevidenskabelige karakter. Bogens tre bidragydere er henholdsvis historiker, læge og edb-programmør.

Historisk demografi er i disse år en meget hastigt ekspanderende gren af socialhistorien, og den leder forskeren ind på så forskellige former for menneskelig adfærd og for samspil mellem mennesket og det omgivende milieu, at en normal historikeruddannelse ikke slår til, når det drejer sig om at analysere det anvendte kildemateriale.

Hans Chr. Johansen

Wilh. Abel: Massenarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa. Versuch einer Synopsis. Verlag Paul Parey, Hamburg u. Berlin, 1974. 427 s. DM 85.

I sit debutarbejde, »Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrhundert« (1935, nyudgave 1966; jf. HT 12. r. III, 1968–69, s. 268–70) helligede Wilh. Abel sig fortrinsvis det centraleuropæiske landbrugs produktions- og afsætningsvilkår, men med hensyntagen til konjunkturforløbets langtidsvirkninger for realløn og købekraft. Hans bog blev straks – og er vedblivende – et hovedværk, men det er også blevet udsat for berettiget kritik, fordi Abel ikke i tilstrækkeligt omfang tog hensyn til konsumtionssiden, til beskæftigelsesforhold o.s.v., og fordi hans metodik undertiden næsten nødvendigvis måtte øve vold mod enkeltheder i udviklingsforløbet (jf. f. eks. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1971).